

ЭТНОГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Комилова Н.У

Ферганский государственный университет

доктор философии по географии (PhD)

Komilova N.U

Fergana State University

Doctor of Philosophy in Geography (PhD)

Аннотация: Сегодня важность социальных экологических проблем возрастает среди экологических проблем. В статье анализируются этногеографические аспекты социальных экологических проблем.

Ключевые слова: этнографические факторы, этноэкологическая культура, социально-экологическое равновесие, этноэкологический подход, кормовой ландшафт

ETHNOGEOGRAPHIC ASPECTS OF SOCIAL ENVIRONMENTAL PROBLEMS

Abstract: Today, the importance of social environmental issues is increasing among environmental issues. The article analyzes the ethnogeographic aspects of social environmental problems.

Key words: ethnographic factors, ethno-ecological culture, socio-ecological balance, ethno-ecological approach, forage landscape.

Бугунги экологик муаммоларни юзага келишига сабаб, бўлаётган кўплаб омиллар орасида этногеографик омилларнинг ҳам борлигини ушбу йўналишда олиб борилаётган тадқиқотларда ҳар томонлама асосланмоқда

Мазкур тадқиқотда асосий эътибор, этносни ўзи шаклланган табиий-атроф мухитда узоқ вақт давомида турғун яшаши натижасида юзага

келадиган этноэкологик маданиятини табиий-географик жиҳатларини ҳар томонлама тадқиқ этишга қаратилади. Албатта, этносларнинг ландшафт билан бўладиган ўзаро алоқаси доимо ривожланиб, такомиллашиб борадиган тарихий жараён бўлиб, бу жараёнга таъсир этадиган омиллар турли туман. Бугунги дунёқараш бўйича ривожланиш жараёнида анъаналар ўрнини тизимли ўзгаришлар, яъни инновациялар эгаллаб боради.

Табиатдан фойдаланиш соҳасида асрлар давомида шаклланган, давр синовларидан ўтган, миллий қадриятлар даражасига кўтарилган, шарқона шукроналик, озга қаноат қилиш, исрофгарчиликдан, уволдан қўрқиш каби хислатлари билан уйғунлашган анъана, тажриба, кўникма ва малакалар этноэкологик маданиятнинг асосини ташкил этади. Ҳозиргача ўтказилган тадқиқотларда бу маданиятга кўпроқ ўша давр ва муҳитдан келиб чиқиб баҳо берилди. Тўғри, бундай ёндашув ижтимоий-иқтисодий тараққиётни аниқроқ ифода этишга кўмаклашади, техника ва технологияни такомиллашиб боришини кузатиш имконини беради. Бироқ, мазкур тадқиқотда халқимизнинг табиатдан фойдаланиш борасида тўплаган анъана, кўникма ва малакаларига этноэкологик маданият сифатида баҳо беришга ҳаракат қилинди. Бугунги экологик ва ижтимоий билимлар ойнаси орқали қаралса, бу оддийлик замирида яширинган, ижтимоий-экологик мувозанатни сақловчи ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил этиш маданияти кўринади. Бундай кўникма, малака, анъана ва одатларни инсоният эришган замонавий илмий ва техник ютуқлар, инновациялар билан бойитиш, ижтимоий тараққиётни ҳисобга олиб қайта баҳолаб, ҳаётга тадбиқ этиш барқарор ривожланишнинг асосий шартларидан бири сифатида қаралмоқда .

Анъана ва инновацияларни амалиётга тадбиқ этишда жуда эҳтиёткорлик даркор, чунки анъанага кўпроқ эътибор бериш мутаассиблик ва турғунликка, инновацияларга кўпроқ берилиш беқарорлик, олдиндан айтиб бўлмаслик ва бошқарувнинг заифлашувиغا олиб келиши мумкин.

Этноэкологик ёндашувда «она ёки боқувчи» ландшафтидан фойдаланувчи халқлар томонидан тўпланган тажриба, кўникма ва

малакаларни асраш, авлоддан авлодга бериш шу ҳалқнинг мавжуд бўлишининг асосий шарти эканлиги назарда тутилади. Бизнинг ҳалқимизни ўз она ландшафтларига муносабатда юқоридаги шарт ва тамойилларга оғишмай амал қилиб келганликлари хорижлик олимлар томонидан кўп марта таъкидланган. Табиат ва жамият олдидаги масъулият ҳисси, ўз ишларига садоқат билан ёндашишда, «Ўрта Осиёнинг ярим ёввойи ҳалқлари ғарбий Европанинг маданий ҳалқларидан анча илгарилаб кетганликлари» XIX-асрнинг 60-йилларидаёқ рус олими Н.Н.Раевский томонидан эътироф этилган. Бундай ҳислатларни (афсуски, уларнинг ўрнини кейинги 100 йилликда очофатлик балосига учраган, европача технократик дунёқараш ҳислатлари эгаллай бошлаган эди) тиклаш, қайта жонлантириш зарурдир. Бунга эришиш йўлларида бири сифатида, инсон ва унинг табиат билан уйғунликда яшадини таъминловчи этноэкологик маданиятни ривожлантириш таклиф этилмоқда.

Этноландшафт мувозанатини сақловчи тамойиллар замонавий «барқарор ривожланиш» ғоясига ҳамоҳанг эканлиги билан характерланади. Этноэкологик йўналишдаги «этнос-ландшафт-хўжалик» алоқаларини таҳлил қилишда Л.Н.Гумилевнинг «Боқувчи ландшафт» ҳақидаги ғояси Фарғона водийсига ўхшаш қишлоқ хўжалиги тармоқлари устун бўлган ҳудудлар учун мос келади. Бундай ландшафтларда «Этнос-ландшафт-хўжалик» алоқалари анча барқарор бўлиб, камдан-кам ҳоллардагина ўзгариши билан ажралиб туради. Кўп ҳолларда бундай ўзгариш «ландшафт-этнос-хўжалик» тизимида бошқа, бегона этносларнинг кириши билан кузатилади.

«Этнос-ландшафт-хўжалик» ўртасида содир бўладиган ўзаро муносабатлар тарихий категория бўлиб, замон ва маконда ўзгариб туриши кўп олимлар томонидан таъкидланган. Жумладан, Л.Н.Гумилев бундай ўзгаришлар «боқувчи ландшафтга» бегона этносларнинг кириши билан юз беришини, ўзаро алоқага киришаётган этносларнинг бир-бирлари билан ва ландшафт билан алоқасининг ижобий ва салбий бўлиши, уларнинг ривожланиш даражасига боғлиқ эканлигини таъкидлайди. Тарихчи олимлар

М.Г.Левин, Н.Н.Чебоксаров томонидан ишлаб чиқилган, Б.В.Андрианов томонидан такомиллаштирилган хўжалик-маданий турлар ҳақидаги таълимотда эса, тарихий ривожланиш натижасида бир тур ўрнига янгиси, иккинчиси келиши мумкинлиги айтилади.

География фанида ишлаб чиқилган ҳудудий ташкил этишнинг асосий тамойиллари ҳам юқоридаги каби тарихий категория бўлиб, замон талабига мос равишда жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тартибига бўйсунган ҳолда, ўзгариб туради. Иқтисодий ва сиёсий ўзгаришлар натижасида, ҳудудий ташкил этиш тамойиллари, турлари ва шакли ҳам ўзгариши мумкин. Бу ҳолат табиатдан фойдаланиш жараёнида янада аниқроқ намоён бўлиши, жаҳон мамлакатлари тажрибасида кузатилган.

Кўп асрлик, вақт синовига бардош берган, такрорлашлар ва янгиланишлар натижасида такомиллашиб борган, табиатдан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш бўйича тўпланган кўникма ва малакалар йиғиндиси яъни этноэкологик маданият авлоддан авлодга бериб келинади. Халқларнинг миллий қадриятлари даражасига айланиб улгурган бундай маданиятнинг унутилиши ёки уни назарга илмаслик оқибатида дунёда кўплаб минтақавий экологик муаммолар келиб чиқган. Мазкур муаммоларнинг этногеографик илдизлари борлигини исботлаш учун, тарихда юз берган экологик муаммолар геоэкологик ёндашув асосида қайта ўрганиб чиқилди.

Список использованной литературы

1. Исаченко А.Г. О двух трактовках понятия «культурный ландшафт» //Изв. РГО.-СПб. -Вып .1.-2003. с. 41-52
2. Калуцков В.Н. Ландшафт в культурной географии. - М.: Новый хронограф, 2008. -158 с.